

Pałac w Gultowach
(gm. Kostrzyn Wielkopolski).

Palace in Gultowy (Kostrzyn
Wielkopolski commune).

Ewa
GRZEGORCZYK

Grupa dworów i pałaców Okoliczności powstania i formy architektoniczne mniej znanych założeń dworskich i pałacowych powiatu poznańskiego

W granicach powiatu poznańskiego, którego powierzchnia wynosi ok. 1900 km², zachowało się ponad 60 zabytkowych zespołów dworskich i pałacowych, powstałych głównie w XVIII, XIX i XX wieku, pośród których znalazły się takie reprezentatywne obiekty, jak zamek w Kórniku (gm. Kórnik), pałac w Rogalinie (gm. Mosina) czy założenie pałacowe i poklasztorne w Owińskach (gm. Czerwonak).

Nie można jednak pominąć innych wybitnych realizacji, mniej znanych m.in. dlatego, że są to siedziby głównie prywatnych właścicieli i nie stanowią ośrodków turystycznych. To właśnie tym realizacjom chciałabym poświęcić niniejszy artykuł, nieco przybliżając je od strony rozwiązań architektonicznych i tendencji stylowych, panujących w czasach powstawania siedzib ziemiańskich. Są to rezydencje dworskie i pałacowe otoczone kilkuhektarowymi założeniami parkowymi, powstałe głównie z mecenatu ziemianstwa wielkopolskiego, ale też zamożnego ziemianstwa pochodzenia niemieckiego.

Ilość rezydencji XVIII-wiecznych, położonych w bliskim sąsiedztwie stolicy Wielkopolski, jest niespotykana w innych zaborach, co potwierdzają również mapy historyczne. Zjawisko to było spowodowane wyraźnym w owym czasie wzrostem gospodarczym, a także większymi potrzebami kulturalnymi i cywilizacyjnymi ziemianstwa wielkopolskiego.

Najstarsze pałace pochodzą z XVII i XVIII wieku. Często jednak były one przebudowywane w XIX wieku, co miało wpływ na ich aktualny wygląd.

W niniejszym artykule osobną uwagę poświęcono rezydencjom barokowym i dziewiętnastowiecznym, których powstanie ma ścisły związek z ówczesną sytuacją polityczno-gospodarczą, ulegającą dynamicznym zmianom, co od ziemianstwa wielkopolskiego wymagało zmian w zarządzaniu swoimi dobrami.

Ukazane również zostaną różne style architektoniczne, w których powstały omawiane siedziby oraz ich dalsze przeobrażenia zewnętrzne.

Rezydencje barokowe

Czas zmian w architekturze jest bardzo wyraźny w latach panowania Stanisława Augusta, którego mecenat był związany m.in. z rozbudową Zamku Królewskiego w Warszawie i powstaniem Łazienek. Nie bez przyczyny częstsze i modne stają się kontakty szlachty wielkopolskiej ze stolicą, które dały możliwość oglądania komfortowych pałaców z doby saskiej, kształtując poglądy i gusta.

Zatrudnieni przez króla artyści, jak: Jan Christian Kamsetzer, Marcello Bacciarelli, Dominik Merlini, zaczęli działać również na terenie Wielkopolski. Brali udział w projektach związanych z przebudową pałacu i parku w Rogalinie, projektowali pałac w Siedlcu.

Zgodnie z powstałym we Francji pod koniec XVIII w. terminem *architecture parlante* w rezydencjach podpoznańskich budowanych w owym czasie widoczne jest nadanie budowli takiego kształtu, aby już z daleka „mówiła” o społecznych poglądach i przekonaniach jej właścicieli.

Warto też zwrócić uwagę, że niektóre rezydencje poznańskie nie były stałą siedzibą rodzin ziemiańskich, stanowiły dla nich raczej lokatę kapitału. Główne ośrodki biznesu i stałe siedziby mieszkalne posiadały one np. w Berlinie.

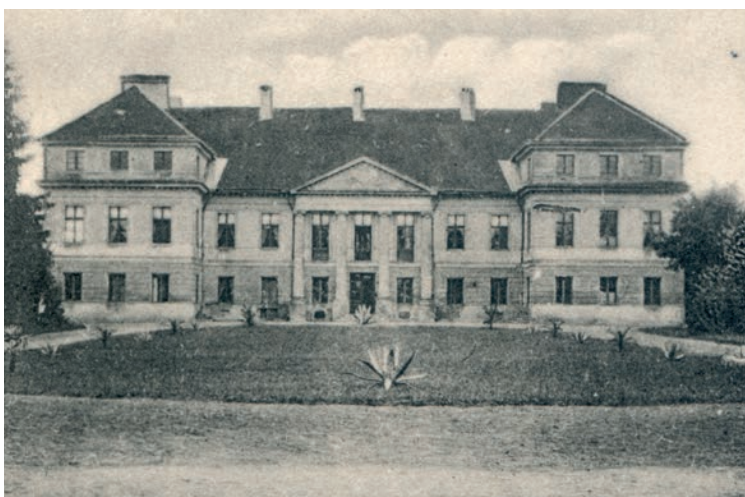
Miejsce drewnianych dworów zajęły okazałe budowle murowane. Założenia z wewnętrznym dziedzińcem ustąpiły miejsca otwartemu kształtowaniu przestrzeni. Pałac z wyraźnie eksponowaną elewacją frontową położony był między podjazdem (dziedzińcem honorowym), a ogrodem w typie francuskim zwanym *entre cour et jardin*. Charakterystyczne też było osiowe powiązanie wszystkich elementów założenia.

Rezydencje barokowe powiatu poznańskiego, które mam zamiar przybliżyć w aspekcie architektonicznym to: **pałac Radomickich w Konarzewie (gm. Dopiewo)**, **pałac Bnińskich w Gułtowach (gm. Kostrzyn Wlkp.)** oraz **pałac Krzyckich w Siedlcu (gm. Kostrzyn Wlkp.)**.

Pod względem wystroju architektonicznego wyżej wymienione budowle charakteryzują się głównie kostiumem schyłkowego baroku, z widocznymi już elementami stylu klasycystycznego.

Badacze architektury barokowej przy **pałacu w Gułtowach**, którego budowę rozpoczęto w 1779 roku według projektów nieznanego budowniczego, zwracają uwagę na wyraźną analogię do kreacji palladiańskich w stylu Inigo Jonesa czy Williama Kenta. Szczególnie charakterystyczne są: sposób rozwiązania kształtu bryły i podkreślenie osiowości na elewacji. Natomiast kompozycja elewacji frontowej pozbawiona portyku i pilastrów, a zwieńczona jedynie naczółkiem, upodabnia się do tzw. baroku zimnego, spokojnego i prostego. Na głównym frontonie ponad pseudoryzalitem środkowym umieszczony został herb Bnińskich – Łódzia w otoczeniu panoplii. Wyróżniającym się od przyjętych aranżacji wnętrz w architekturze barokowej elementem kompozycyjnym jest zaprojektowana na parterze, w zachodnim skrzydle wielka, dwukondygnacyjna sala balowa. Sala zdobiona jest freskami iluzjonistycznymi o motywach architektonicznych wykonanych w latach 1800–1804 przez Antoniego Smuglewicza, malarza teatralnego i dekoratora wnętrz m.in. w zamku w Podhorcach. Po pożarze we wrześniu 2009 roku odtworzona została na wzór pierwotny reprezentacyjna drewniana, barokowa klatka schodowa.

W przypadku **pałacu w Siedlcu** powstałego około 1775 r. mamy do czynienia z portykiem kolumnowym oraz alkierzami bocznymi, a także z angielskim układem wnętrza – z owalnym salonem na osi i ryzalitem od strony elewacji ogrodowej.

Siedlec, pałac.
Widokówka ze zbiorów
Biblioteki UAM
w Poznaniu.

Siedlec, palace. Postcard
from the collection
of the A. Mickiewicz
University Library
in Poznań.

Pałac w Siedlcu został rozbudowany przez dodanie dwóch bocznych ryzalitów według projektu znanego architekta Jana Chrystiana Kamsetzera oraz, na froncie, klasycystycznej kolumnady dźwigającej tympanon.

Pałace w Siedlcu i Gułtowach mają podobną plastykę i sposób rozwiązania fasady, z zaakcentowaną osiowością oraz ujęciem środkowej części wydatnymi alkierzami. Skłania to do tezy o jednym budowniczym obydwu rezydencji, powstałych w niedalekich odstępach czasowych.

Kolejną rezydencją wybudowaną u schyłku XVII w. na terenie powiatu poznańskiego jest **pałac w Konarzewie**, którego właścicielami po Radomickich byli kolejno: Działyńscy, Dzieduszyccy, a następnie Czartoryscy. Ostatnim

przedwojennym właścicielem Konarzewa był książę Roman Jacek Czartoryski.

Pałac ma niezwykłą wartość, ponieważ przetrwał do dzisiejszych czasów w niemal niezmienionej formie. Znikome przeobrażenia w układzie i wystroju wnętrza mogły być związane z bardzo aktywną działalnością posiadacza Konarzewa – Tytusa Działyńskiego, który nie traktował pałacu jako stałej rezydencji, tylko miejsce czasowego pobytu, szczególnie w okresie rozwoju zbiorów bibliotecznych i przenoszenia ich do Kórniku.

Pałac pierwotnie powstał na planie prostokąta, z przelotową sienią na osi. Nieco później dobudowano od strony ogrodu ryzalit projektu Jana Adama Stiera z Rydzyny. Jego powstanie nadało pałacowi w pełni barokowy kształt. Elewacja frontowa jest artykułowana rytmicznym układem okien, wykończona sztukatorsko w duchu późnorenansowym, z dekoracyjnym kartuszem herbowym fundatora Andrzeja Radomickiego, umieszczonym nad głównym wejściem do pałacu.

Niespotykana jest, w porównaniu do innych rozwiązań barokowych, środkowa część kondygnacji parteru, która w Konarzewie została wypełniona wielką sienią krytą sklepieniem kolebkowym z lunetami.

Do dziś można podziwiać oryginalne polichromie w pałacu w Konarzewie, a także bogatą sztukaterię zdobiącą pomieszczenia pałacowe. Szczególnie cenne są oryginalne polichromie z alegorycznymi postaciami w sali jadalnej

Elewacja frontowa pałacu Radomickich w Konarzewie, gm. Dopiewo.
Fot. archiwum Wydziału Powiatowy Konserwator Zabytków.

Front facade of the Radomicki family palace in Konarzewo, Dopiewo commune. Photo from the archives of the County Department of the Historic Preservation Officer.

autorstwa Wojciecha Bianco. Ciekawostką jest również fakt, że w 1806 roku w Konarzewie przebywał przejazdem Napoleon Bonaparte.

Pałac jest otoczony, jak większość rezydencji barokowych, wielohektarowym założeniem parkowym w stylu francuskim, z usypnymi tarasami, które tworzą wewnątrz parku urokliwe powiązania widokowe z pałacem.

Po wojnie pałac został znacjonalizowany i popadł w ruinę. Aktualnie całe założenie

Fragment dekoracji w jednym z pomieszczeń na piętrze pałacu. Fot. archiwum Wydziału Powiatowy Konserwator Zabytków.

Fragment of interior decoration in one of the rooms on the first floor of the palace. Photo from the archives of the County Department of the Historic Preservation Officer.

Pałac w Konarzewie, rok 1890, ze zbiorów Biblioteki UAM w Poznaniu.

Palace in Konarzewo, 1890, from the collection of the A. Mickiewicz University Library in Poznań.

Widok na portal wejściowy z kartuszem herbowym fundatora Andrzeja Radomickiego.

View of the entrance portal with a cartouche with the coat of arms of the founder Andrzej Radomicki.

Pałac w Jankowicach z dodanymi bocznymi skrzydłami projektu Rogera Sławskiego. Fot. archiwum Wydziału Powiatowy Konserwator Zabytków.

Palace in Jankowice with the added side wings designed by Roger Sławski. Photo from the archives of the County Department of the Historic Preservation Officer.

Pałac w Jankowicach.
Fot. L. Durczykiewicz.

Palace in Jankowice.
Photo by
L. Durczykiewicz.

pałacowe jest poddawane restauracji i ma szansę na odzyskanie dawnego blasku.

Rezydencje XIX i XX-wieczne

Wiek XIX przyniósł mnogość konwencji stylowych dostarczających wielu ciekawych inspiracji, które właściciele majątków, jak np. Tytus Działyński czy Izabella Czartoryska, realizowali w swoich nowych siedzibach, tworząc całość skompilowaną z wielu zamówionych projektów. Należy pamiętać, że omawiane obiekty rezydencjonalne nie dają nam dziś pełnego obrazu ich wyglądu pierwotnego, co można dostrzec dzięki zachowanym źródłom ikonograficznym w postaci grafik i fotografii autorstwa Aleksandra Dunckera, Romana Ulatowskiego, Leopolda

Durczykiewicza czy nestora polskiej fotografii, Jana Bułhaka.

Powstawanie architektury rezydencjonalnej początku XIX w. miało zgoła inne pobudki niż architektury barokowej. Początek XIX w. to czasy zaboru pruskiego, konflikty narodowościowe, poczucie destabilizacji i ucisk polityczno-społeczny, które znacząco ograniczały działanie polskiej grupy ziemiańskiej w sferze artystycznej.

W wyniku uwłaszczenia chłopów, kryzysu w rolnictwie oraz nieumiejętnego gospodarowania przez właścicieli ziemskich nastąpił upadek wielu majątków ziemskich.

Prowadzenie wystawnego życia miało wpływ na ambicje wznoszenia nowych dworów i pałaców oraz licznych inwestycji rozwojowych na folwarkach. W końcu XVIII-ego wieku część szlachty mieszkała jeszcze w ciasnych, niewygodnych dworach drewnianych, natomiast w okresie zaboru pruskiego nastąpił wręcz gwałtowny rozwój budowlany. Zrealizowano wtedy w Poznańskim ponad 400 inwestycji pałacowych i dworskich, jak podaje literatura fachowa związana z wielkopolską architekturą pałacową.

Upadłe majątki przechodziły w ręce niemieckie, trudno jednak określić skalę tego zjawiska. Na szczęście wśród polskich ziemian w zaborze pruskim byli i tacy, którzy należeli do grona znawców rolnictwa w teorii i praktyce, słynąc z wytrwałej i sumiennej pracy oraz rozumnej oszczędności. Jednym

Późnoklasycystyczny pałac
Treskówów w Owieńskich.

The late Classical style Treskow
family palace in Owieńska.

z przedstawicieli i prekursorów rozwoju nowoczesnego rolnictwa na ziemiach w zaborze pruskim był gen. Dezydery Chłapowski. Natomiast w przykładowym gospodarowaniu i skromności wtórowali mu hrabia Edward Raczyński, fundator Biblioteki Raczyńskich, hrabia Tytus Działyński rezydujący w Konarzewie, Władysław Zamoyski – społecznik, fundator „Zakładów Kórnickich”, czy Maciej Mielżyński, który razem z Chłapowskim zajął się rozwojem gospodarki rolnej we własnych dobrach.

Zmiana mentalności ziemian i sposób zarządzania majątkami były związane z rozwojem nurtu pracy organicznej, której celem było podźwignięcie moralne i materialne Polaków w dziedzinie rolnictwa, przemysłu i handlu. Na ziemiach polskich pionierem tej idei był właśnie generał Dezydery Chłapowski. Słynna jest opowieść dotycząca byłego adiutanta Napoleona, który w swoim pałacu w Turwi zdjął herb rodowy, a w jego miejsce powiesił zegar symbolizujący upływający czas, ponaglaający do pracy.

Wzory architektoniczne poprzedniej epoki nadal nie wyszły z mody, jednak pojawiły się nowe tendencje propagowane przez środowisko pruskie. I tak pierwsze realizacje po 1800 roku wzorowane były właśnie na pruskich architektach.

W powiecie poznańskim bardzo ciekawym przykładem rezydencji odwołującej się formą do nowoczesnych wówczas trendów germańskich kształtowania bryły i wnętrza jest **pałac-willa**

w Jankowicach (gm. Tarnowo Podgórne) powstały po 1800 roku. Pałac powstał dla pła szwedzkiego na dworze Stanisława Augusta – Wawrzyńca Benzelstjerny Engeströma i jego żony, Rozalii z Chłapowskich. Budowany na rzucie niemal kwadratowym, na środku polany, co stanowiło w owym czasie nowość w lokalizowaniu rezydencji w przestrzeni parkowej. We wnętrzu do dziś zachowała się spiralna klatka schodowa z żeliwną balustradą i świetlikiem w dachu. Bryła pałacu o charakterze wertykalnym jest nakryta płaskim dachem tarasowym, o cechach belwederu, z którego roztaczał się rozległy widok na kompozycję parkową. Wystrój elewacji pozbawiony typowego portyku kolumnowego przypisywany jest autorstwu Dawida Gilly. Taka aranżacja

Owiewska – pałac
wg A. Dunckera,
ok. 1860.
Fot. Kappel, 1941, nr 493.

Palace in Owiewska
according to A. Duncker,
ca. 1860. Photo by
Kappel, 1941, no. 493.

Neogotycki pałac hrabiego
Bolesława Potockiego w Będlewie.
Fot. S. Malecha.

Neo-Gothic palace of Count
Bolesław Potocki in Będlewo.
Photo by S. Malecha.

Będlewo 1909.
Fot. L. Durczykiewicz.

Będlewo 1909. Photo
by L. Durczykiewicz.

elewacji nawiązuje do awangardowych realizacji architektonicznych z terenu Berlina czy rewolucyjnej Francji. Powyższy wygląd pałacu jest niestety znany tylko z przekazów ikonograficznych, m.in. ryciny Edwarda Raczyńskiego.

Na początku XX w. pałac znalazł się w rękach Stefana Kwileckiego, który przebudował i rozbudował pałac-willę według projektu architekta Rogera Ślawnickiego. Wówczas bryła została całkowicie zmieniona przez dodanie bocznych skrzydeł wysuniętych przed lica obu fasad oraz dobudowę kolumnady od strony elewacji frontowej i ogrodowej. Pałac otrzymał kostium w stylu narodowym *empire*, z zaznaczoną osiowością.

Inną realizacją powstałą w kręgu niemieckiego mecenatu jest okazały pałac

Tresków w Owińskach (gm. Czerwonak). Późnoklasycystyczna rezydencja pochodzi z lat 1804–06, a została wybudowana dla Ottona von Treskowskiego, ówczesnego właściciela Owińska. Projektantem budowli był jeden z architektów berlińskich, być może Karol Fryderyk Schinkel, co potwierdzają publikacje Aleksandra Dunckera, związanego z tymi czasami i środowiskiem berlińskim.

Na pierwszym etapie prac powstała prostokątna sień, podzielona dwoma rzędami doradczych kolumn, oraz kłosał sala od ogrodu. Nowe partie boczne, powstałe na drugim etapie prac w efekcie dalszej rozbudowy, zdobią dwie symetryczne spiralne kłatki schodowe łączące przyziemie z wszystkimi kondygnacjami. Sama elewacja pałacu składa się głównie z gęstego rytmu okien o zróżnicowanych kształtach. Skromne podziały elewacji powodują, że pałac oddziałuje wizualnie wyłącznie swoją masą i artykulacją okien.

Wjazd do pałacu prowadził przez dwa symetryczne budynki bramne, miejsce zaś dawnego trawnika przed pałacem zajął staw, odbijający w tafli wody elewację frontową.

Obok rezydencji neoklasycystycznych, lata 1800–1870 przyniosły również ciekawe rozwiązania neogotyckie. Realizacje tego typu w powiecie poznańskim są rzadkie, ale wybitne i zasługujące na szczególną uwagę.

Rezydencje o cechach neogotyckich powstawały głównie w siedzibach rodowych, jak np. pałac hrabiego Bolesława Potockiego

Elewacja ogrodowa pałacu w Będlewie. Fot. archiwum Wydziału Powiatowy Konserwator Zabytków.

Garden facade of the palace in Będlewo. Photo from the archives of the County Department of the Historic Preservation Officer.

w Będlewie (gm. Stęszew), zbudowany w 1866 roku, jak wynika z daty wyrytej na kamieniu wmurowanym w cokół budynku. To okazała rezydencja neogotycka, reprezentująca nurt malowniczego gotyku angielskiego zintegrowanego z otaczającym go parkiem. W nieregularnym i, wydawałoby się, przypadkowym zestawieniu brył najbardziej wyróżniają się dwie niesymetryczne wieżyczki z blankami, górujące nad elewacją frontową. Wejście główne poprzedza dwukondygnacyjny okazały ryzalit zwieńczony fryzem naśladującym machikuły oraz krenelażem, który również koronuje elewację w części dachowej, podkreślając cechy angielskiego neogotyku.

Elewację ogrodową, niegdyś zabudowaną półokrągłym przeszklonym zimowym ogrodem, aktualnie dekoruje rozległy taras. Fotografia wykonana przez Leonarda Durczykiewicza w 1909 roku dla rodziny Potockich pokazuje pierwotny wystrój pałacu wraz z nieistniejącą już półokrągłą oranżerią ogrodową.

We wnętrzu pałacu na uwagę zasługuje częściowo odtworzona drewniana klatka schodowa z drewnianym stropem i sztukaterią o cechach neogotyckich. Reprezentatywne pomieszczenia parteru zachowały wystrój szlatorski i wyposażenie.

W 2015 roku zakończył się kapitalny remont elewacji wraz z konserwacją stolarki okiennej i drzwiowej. Pałac od 1976 roku jest własnością Instytutu Matematycznego Polskiej

Akademii Nauk z przeznaczeniem na dom pracy twórczej.

Mecenat Tytusa Działyńskiego przyczynił się do powstania w pełni „gotyckiej” budowli, jaką jest zamek w Kórniku, w którym godnie prezentują się zbiory biblioteki kórnickiej. Zawdzięczamy mu jednak również realizację „Zameczku” w Trzebawiu na wyspie Jeziora Góreckiego (gm. Stęszew), przeznaczonego dla siostry Działyńskiego, Klaudyny, i jej męża, Bernarda Potockiego. Tej budowli poświęcony jest odrębny artykuł. Warto jednak podkreślić, że obiekt jest dziś ciekawym przykładem żywej ruiny, której konserwacja odbywa się na zasadach anastylozy. Zachowana do dziś wieża wyłania się z bujnej zieleni wyspy. Za

Zamek
Klaudyny Potockiej
na wyspie Jeziora
Góreckiego.
Fot. archiwum Wydziału
Powiatowy Konserwator
Zabytków.

Castle of Klaudyna
Potocka on the island
of Lake Góreckie.
Photo from the archives
of the County
Department
of the Historic
Preservation Officer.

Neogotycki pałac hrabiego
Bolesława Potockiego w Będlewie.

Neo-Gothic palace of Count
Bolesław Potocki in Będlewo.

Widok na wnętrze pałacu,
sala „Czterech pór roku”.

View of the palace interiors,
the “Four Seasons” room.

nią widoczny jest zachowany w części pawilon mieszkalny. „Zameczek” jest położony na terenie Wielkopolskiego Parku Narodowego. Konserwacja ruiny nie jest łatwym zadaniem, gdyż lokalizacja obiektu zabytkowego pośród ściśle chronionej flory stanowi rzadki przykład współistnienia tych dwóch równoważnych bytów. Pogodzenie opieki nad każdym z nich będzie zawsze wiązało się ze stratą dla którejś ze stron.

Ostatnim istotnym i godnym uwagi przykładem architektury neogotyckiej, o którym trzeba tu wspomnieć, jest **pałac w Strykowie** (gm. Stęszew), zbudowany pod koniec XIX wieku dla Hansa von Treskow. Jego wygląd i bryła

Widok na klatkę
schodową holu
głównego.
Fot. archiwum Wydziału
Powiatowy Konserwator
Zabytków.

View of the main hall
staircase. Photo from
the archives
of the County
Department
of the Historic
Preservation Officer.

Widok na drewniany
strop holu głównego.

View of the wooden
ceiling of the main hall.

Neogotycki pałac w Strykowie zbudowany pod koniec XIX wieku dla Hansa von Treskow.

Neo-Gothic palace in Strykowo built in the late 19th century for Hans von Treskow.

w zasadzie przypominają zamek średniowieczny. Jest to rezydencja o rzadkich na terenie Wielkopolski cechach zmodernizowanego gotyku, z bryłą rozczłonkowaną licznymi wieżyczkami i ryzalitami. W centralnej części budowli została umieszczona wieża zwieńczona krenelażem.

We wnętrzu zostało zachowane wyposażenie m.in. w postaci posadzki z fakturą skóry nosorożca, klatki schodowej tralkowej oraz wyposażenie o cechach secesyjnych, jak kominek w dawnej palarni z brązowego żyłkowanego marmuru czy szyba stolarki drzwiowej z dekoracją kwiatową. Na elewacji frontowej odtworzony został kartusz herbowy

Strykowo, pałac.
Widokówka ze zbiorów
Biblioteki UAM
w Poznaniu.

Palace in Strykowo.
Postcard from the
collection of the
A. Mickiewicz University
Library in Poznań.

Hol główny pałacu.

Main hall of the palace.

Widok wejścia na wieżę.

View of the stairway
to the tower.

Neorenesansowa rezydencja pałacowa w Iwnie wzniesiona w 1850 roku dla hrabiego Józefa Mielżyńskiego.

Neo-Renaissance palatial residence in Iwno, built in 1850 for Count Józef Mielżyński.

Iwno, pałac.
Widokówka ze zbiorów
Biblioteki UAM
w Poznaniu.

Palace in Iwno. Postcard
from the collection
of the A. Mickiewicz
University Library
in Poznań.

rodziny von Treskow. Od około 2000 roku w pałacu prowadzona jest działalność hotelowo-restauracyjna.

Równocześnie z popularnym stylem neogotyckim, widocznym na terenie powiatu poznańskiego, daje o sobie znać zupełnie inny rodzaj kształtu rezydencji oraz wystroju, który prezentuje **rezydencja pałacowa w Iwnie** (gm. Kostrzyn). Wzniesiony w 1850 roku dla hrabiego Józefa Mielżyńskiego pałac charakteryzuje się formą neorenesansową, zaprojektowaną przez Seweryna Mielżyńskiego z Miłosławia. Zwraca uwagę bardzo symetryczny, wypiętrzony korpus główny pałacu, mieszczący sieni i sklepioną salę od ogrodu. Boczne skrzydła w formie parterowych koryta-

rzy prowadzą do kolistych pawilonów. Wystrój zewnętrzny tworzą jońskie półkolumny i półokrągłe arkady sieni frontowej, nadając rytm i podziały elewacji. Neorenesansowy kostium podkreśla frontony wieńczące korpus główny i części boczne.

Elewacja ogrodowa zaprojektowana została odmiennie od frontowej – dominującym elementem jest wysoki, pięcioarkadowy joński portyk dźwigający taras drugiego piętra.

Porównując architekturę rezydencjonalną w Iwnie z innymi posiadłościami w Wielkopolsce, trzeba przyznać, że skala tego założenia jest niespotykana. We wnętrzu pałacu nie sposób ominąć wielkiej sklepionej nieckowo sali od ogrodu, bogato wyposażonej w sztukaterie z plecionki i rozet.

Pałac położony jest w malowniczym, prawie 20-hektarowym parku. Otoczenie zespołu pałacowego nadal pełni historyczną funkcję stadniny koni, kontynuując tradycję z początku XX w., którą rozpoczął hr. Ignacy Mielżyński hodujący tu konie pełnej krwi angielskiej zakupione w Belgii.

O różnych możliwościach stylowych architektury końca XIX i początku XX w. można mówić na przykładzie wzniesionego w latach 1877–1880 r. **pałacu Albrechta von Treskowskiego w Biedrusku** (gm. Suchy Las) projektu Ludwika Huhna. Wystrój elewacji przejawia tendencje renesansowo-klasycystyczne niemieckich budowniczych. Pałac został

Renesansowo-klasycystyczny pałac Albrechta von Treskowa
w Biedrusku, projektu Ludwika Huhna.

Renaissance and Classical-style palace of Albrecht von Treskow
in Biedrusko, designed by Ludwik Huhn.

wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta z licznymi ryzalitami. Symetryczny układ elewacji stoi w opozycji do skomplikowanej kompozycji i rozmieszczenia wnętrza, zapewne związanych z wymaganiami zleceniodawcy. Wrażenie dostawianych do siebie ciągle nowych członów niweluje symetryczna wieloryzalitowość elewacji frontowej. Nad całością góruje czworoboczna wieża.

Novum pośród omawianych rezydencji jest, w przypadku Biedruska, umieszczenie głównego wejścia do pałacu od strony elewacji bocznej.

Dekoracja elewacji jest bardzo bogata, ale też schematyczna. Elementy sztukatorskie, jak konsolki, fryzy ząbkowe, półkolumny, nadają elewacji nieco eklektyczny kostium.

Pozostając w kręgu niemieckich budowniczych, bardzo cennym i ostatnim omawianym obiektem na terenie powiatu jest **pałac w Napachaniu** (gm. Rokietnica) Rudolfa Griebela, zbudowany pod koniec XIX w. Architektem tego nietuzinkowego założenia jest berlińska firma „Solf i Wichards”. Jest to imponujące dzieło formy stylowej *Queen Anne Revival*, odwołujący się do wzorów architektury angielskiej, bardzo popularnej w owym czasie w Niemczech. Pałac w Napachaniu to realizacja naprawdę wybitna, zajmująca wysokie miejsce pośród innych obcych realizacji w tej formie stylowej, cechująca się m.in.: kontrastami, eklektyzmem, nadmiarem i asymetrią.

Biedrusko, dwór,
ok. 1917 r.
Widokówka ze zbiorów
Biblioteki UAM
w Poznaniu.

Biedrusko, manor house,
ca. 1917. Postcard from
the collection of the
A. Mickiewicz University
Library in Poznań.

Widok na tralkową
antresolę oraz świetlik.

View of the mezzanine
balustrade and skylight.

Wystrój sali balowej.

Ball room interior decorations.

Ukształtowanie bryły, elewacji i zastosowana dekoracja architektoniczna odwołuje się do wzorów późnego średniowiecza i renesansu w wydaniu północnym.

Zachodnia elewacja frontowa podzielona jest trzema ryzalitami opracowanymi w różnych wystrojach: północny ryzalit o trójkątnym zwieńczeniu falkonowym; środkowy – trójkondygnacyjny, zwieńczony schodkowym szczytem, mieści na jednej z dwóch osi bogaty portal wejściowy z piaskowcowymi formami gotycko-renesansowymi; południowy – trójkondygnacyjny ze szczytem schodkowym zdobi wykusz w stylu angielskim. Elewacje również zdobią kotarowe obramienia niektórych okien i motywy późnogotyckie: pinakle, kamienne kule, sterczy. Bryłę pałacu dodatkowo eksponuje wieża rycerska kryta stożkowym hełmem – element doprojektowany, być może mający świadczyć o tradycji lub dawności rodu Rudolfa Griebela.

We wnętrzu na uwagę zasługuje reprezentacyjny hall z zachowanymi do dziś, choć szczerbami, wysokimi płycinowymi boazeriami, który łączy się z reprezentacyjną klatką schodową, przechodzącą na piętrze w nadwieszony podest. W hallu również znajdował się kominek ze snycerską obudową, z kartuszem herbowym i płaskorzeźbami oraz inne elementy dekoracyjne nawiązujące do epoki renesansu, które świadczą o klasie wyposażenia i jakości warsztatu.

Zaprezentowane rezydencje to istotne dziedzictwo architektoniczne terytorium powiatu poznańskiego. Większość omówionych obiektów została poddana w ostatnich latach pracom konserwatorsko-restauratorskim oraz adaptacyjnym, które były działaniami koniecz-

nymi dla zapewnienia rezydencjom możliwości przetrwania, a także wynikały z założeń nowych właścicieli. Niektóre rezydencje zostały przystosowane do warunków hotelowych z zapleczem konferencyjno-szkoleniowym, natomiast inne służyć lub będą przeznaczone na funkcje mieszkalne. Jak każda adaptacja zabytku do nowej funkcji, nawet jeżeli minimalizujemy ingerencję, również ta będzie miała wpływ na struktury funkcjonalno-przestrzenne i jest to nieuniknione. Jednak ważne, żeby nowe funkcje nie stanowiły zagrożenia dla wartości zabytkowej, lecz warunkowały jej zachowanie.

Określenie dopuszczalnych granic i metod ingerencji należy ujmować w kategoriach zabiegów konserwatorskich, określających cel nadrzędny, jakim jest ochrona wartości.

Przedstawione rezydencje ze swoją historią przekształceń świadczą, iż ich funkcja, a zarazem jej zmienność jest immanentną cechą budowli. Obecne działania, polegające na przystosowywaniu zabytku do współczesnych wymogów, wpisują się w bieg historii, a rozwiązania zaspokajające potrzeby użytkowe są jednym z atrybutów architektonicznego dziedzictwa.

Bibliografia

- Kręglewska-Foksowicz E., *Barokowe rezydencje w Wielkopolsce*, Poznań 1982.
 Leitgeber S., *O życiu towarzyskim w Wielkopolsce z XIX i XX w.*, Poznań 2011.
 Ostrowska-Kęłowska Z., *Pałace wielkopolskie z okresu klasycyzmu*, Poznań 1970.
 Pałat Z., *Pałac w Jankowicach*, Poznań 1984.
 Skuratowicz J., *Dwory i pałace w Wielkim Księstwie Poznańskim*, Międzybóże 1992.

Rzut parteru pałacu
 w Biedrusku
 wg Baugewerks Zeitung
 1880 r.,
 ze zbiorów WWKZ.

Ground floor plan of the
 palace in Biedrusko
 according to Baugewerks
 Zeitung, 1880, from the
 collection of the
 Wielkopolskie
 Voivodeship Historic
 Preservation Office.

Pałac w Napachaniu
wybudowany według projektu
berlińskiej firmy odwołującego się
do stylu angielskiego – *Queen
Anne Revival*. Fot. archiwum
Wydziału Powiatowy Konserwator
Zabytków.

Palace in Napachanie,
built according to a design
prepared by a Berlin-based
company, inspired
by the English style known
as *Queen Anne Revival*.
Photo from the archives
of the County Department
of the Historic
Preservation Officer.

Napachanie, dwór.
Widokówka ze zbiorów
Biblioteki UAM w Poznaniu.

Manor house in Napachanie.
Postcard from the collection
of the A. Mickiewicz University
Library in Poznań.

Kamienny portal wejściowy
do pałacu w Napachaniu.
Fot. archiwum Wydziału
Powiatowy Konserwator Zabytków.

Stone entrance portal
in the palace in Napachanie.
Photo from the archives of the
County Department
of the Historic Preservation Officer.

Strzałko M., *Barokowe dwory i pałace w Wielkopolsce*,
Poznań 2006.

Strzałko M., *Będlewo – zespół pałacowy, dokumen-
tacja historyczno-architektoniczna wykonana na
zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
w Poznaniu*, 1977.

Strzałko M., *Napachanie – zespół pałacowy, stu-
dium historyczno-architektoniczne wykonane na*

*zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
w Poznaniu przez Pracownię Dokumentacji
Naukowo-Historycznej PP PKZ w Poznaniu*,
Poznań 1986.

Ewa Grzegorzcyk

*Wydział Powiatowy Konserwator Zabytków
Starostwo Powiatowe w Poznaniu*

A group of manor houses and palaces – the circumstances of creation and the architectural forms of less well-known manor and palace complexes of the Poznań County

Ewa
GRZEGORCZYK

Within the limits of the Poznań County, whose surface area amounts to approx. 1900 square kilometers, there are around 60 historic manor and palace complexes, erected mainly in the 18th, 19th, and 20th century. They include such representative buildings as the castle in Kórnik, the palace in Rogalin, or the palace and former monastery complex in Owińska.

The article is devoted to private residences, which I will attempt to present in terms of their architecture. The oldest palaces were built in the 17th and 18th century, however, they were often reconstructed in the 19th century, which is evident in their current appearance. In this article I separately address Baroque and 19th-century residences, whose construction was influenced by the political and economic situation, which was undergoing dynamic changes, and also forced the landowners from the Wielkopolska region to change their attitudes to the management of their estates.

The Baroque mansions of the Poznań County which I want to present in terms of their architecture, are the Radomicki family palace in Konarzewo, the Bniński family palace in Gułtowy and the Krzycki family palace in Siedlec. In terms of architectural design the above-mentioned buildings are characterized mainly by the style of late Baroque, with already visible elements of the neoclassical style.

The construction of residential architecture in the early 19th century was motivated differently than in the case of Baroque architecture. The beginning of the 19th century was the time of the Prussian partition, national conflicts, a sense of destabilization as well as political and social oppression, which significantly limited the activity of the Polish landed class in the artistic sphere.

As a result of the enfranchisement of the peasants, the crisis in agriculture and the unskilful management by landowners, many land estates have fallen. The article provides the architectural analysis of the following buildings: the palace-villa in Jankowice in the Tarnowo Podgórne commune, the Treskow family palace in Owińska, the palace of Count Bolesław Potocki in Będlewo in the Stęszew commune, the little castle of Klaudyna Potocka on the island of Lake Góreckie, the palace in Strykowo in the Stęszew commune, built for Hans von Treskow, the palace residence of Count Józef Mielżyński in Iwno, in the Kostrzyn commune, the palace of Albrecht von Treskow in Biedrusko in the Suchy Las commune, and the palace of Rudolf Griebel in Napachanie, Rokietnica commune.

In recent years most of the above mentioned objects have undergone preservation, restoration and adaptation works. The carried out adaptations were necessary to ensure the survival of the residences, and also resulted from the preferences of the new owners. Some residences were adapted for hotel purposes, with conference and training facilities, while others are used or will be used for residential purposes. Any adaptation of a monument for a new function, even with minimized intervention, impacts the functional and spatial structures and that is an inevitable effect. It is important, however, for the new functions to ensure the survival of the historical value instead of endangering it.

Determination of the permissible limits and methods of intervention should be included in the categories of preservation works, defining the overriding objective, which is to protect the historic value.

The presented residences show with their history, that their function, and also its variability, is an inherent feature of a building. The current activities aimed at adapting monuments to contemporary requirements fit in with the course of history, and solutions satisfying functional requirements are one of the attributes of the architectural heritage.